

XALQARO LOYIHAVIY MOLİYALASHTIRISH BOZORI ISTIQBOLLI YO‘NALISHLARI

Sapayeva Aida Kadambay qizi

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida modernizatsiya jarayonlari chuqurlashib, yangi investitsiya loyihalarini amalga oshirishga keng yo‘l ochilmoqda. Bunday jarayonlarni qo‘llab-quvvatlash uchun xalqaro moliya institutlari va xorijiy investorlar bilan hamkorlik asosida loyihaviy moliyalashtirish mexanizmlari faol rivojlanmoqda. Loyihaviy moliyalashtirish o‘zining mohiyati bo‘yicha, qarz va sarmoyaning qaytarilishi asosan loyiha kelgusida yaratadigan daromadlarga asoslanadigan moliyaviy tizim bo‘lib, iqtisodiy xavflarni davlat, investor va boshqa ishtirokchilar o‘rtasida taqsimlashni ta‘minlaydi. O‘zbekiston hozirgi kunda Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda yirik infratuzilma, energetika, transport, qishloq xo‘jaligi va raqamli iqtisodiyot sohalarida loyihalarni moliyalashtirmoqda. 2023 yil yakuniga kelib, mamlakatda xalqaro moliya institutlari ishtirokidagi loyihalar portfeli qiymati 35 milliard dollardan oshgan.

Jahon amaliyotida loyihaviy moliyalashtirishning eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlari yangilanadigan energiya manbalari, transport-logistika infratuzilmasi, oziq-ovqat xavfsizligi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sanaladi. Energetika sohasida ekologik toza quvvatlarga o‘tish jarayonlari sarmoyalarni tiklanadigan energiya loyihalariga keng yo‘naltirishga olib kelmoqda. Transport va logistika sohasida esa ishlab chiqarish markazlarining muvozanatli taqsimlanishi, eksport imkoniyatlari kengayishi va mintaqaviy integratsiya talablariga ko‘ra rivojlanish sur‘atlari tezlashmoqda. Aholi sonining ortishi qishloq xo‘jaligida samaradorlik va oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash talabini kuchaytirmoqda. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning kengayishi natijasida axborot infratuzilmasi va IT

xizmatlar eksportini qo‘llab-quvvatlash uchun xalqaro kapital bozorlaridan moliya jalb qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston 2018 yildan boshlab iqtisodiy liberallashtirish, valyuta bozorining erkinlashtirilishi, soliq tizimining soddalashtirilishi va davlat aktivlarining bosqichma-bosqich xususiylashtirilishi natijasida xorijiy sarmoyadorlar uchun qulay investitsion muhit shakllantirmoqda. Shu davrda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar oqimi 3,5 milliard dollardan 10,8 milliard dollargacha oshdi. Davlat-xususiy sheriklikning huquqiy asoslari joriy etilib, infratuzilma, energetika va kommunal xizmat ko‘rsatish sohalarida yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda mamlakatda xalqaro moliya institutlari ishtirokidagi loyihalar soni 650 tadan ortiq bo‘lib, ularning umumiy qiymati 35 milliard dollarni tashkil etadi.

Energetika sohasida yangilanadigan energiya loyihalari eng yirik moliyalashtirilayotgan yo‘nalishlardan biridir. BAEning ACWA Power kompaniyasi bilan hamkorlikda Navoiy viloyatida quvvati 100 MVt bo‘lgan fotoelektr stansiya foydalanishga topshirildi. Shuningdek, Samarqand va Buxoro viloyatlarida jami 1500 MVt quvvatga ega bo‘lgan quyosh elektr stansiyalari va Qoraqalpog‘istonda 500 MVt quvvatli shamol elektr stansiyasi qurilmoqda. Ushbu loyihalarning umumiy qiymati 4 milliard dollardan oshadi. Natijada, 2030 yilga borib mamlakat energetika tizimida qayta tiklanuvchi energiya ulushi 40 foizga yetkazilishi rejalashtirilgan.

Transport-logistika sohasida Toshkent–Andijon avtomobil yo‘lining Kamchik dovoni orqali o‘tadigan yirik tunnel loyihasi amalga oshirilmoqda. Mazkur loyiha qiymati 1,2 milliard dollarni tashkil etib, u mamlakatning ichki va mintaqaviy savdo oqimlarini sezilarli darajada oshirishi kutilmoqda. Shuningdek, O‘zbekiston Transkaspiy xalqaro transport yo‘lagi bo‘yicha Qozog‘iston, Ozarbayjon va Turkiya bilan hamkorlikni kuchaytirmoqda.

Qishloq xo‘jaligida Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki tomonidan so‘nggi yillarda 600 million dollardan ortiq mablag‘ fermer xo‘jaliklari va qayta ishlash korxonalarini modernizatsiya qilishga yo‘naltirilgan. Tomchilatib sug‘orish

texnologiyalarini joriy etish orqali Qoraqalpog‘iston hududida 21 ming gektar maydon samaradorligi oshirildi.

Raqamli iqtisodiyotda IT Park rezidentlari soni ortib, IT xizmatlari eksporti 2019 yildagi 50 million dollardan 2024 yilda 344 million dollargacha yetdi. Texnoparklar tarmog‘i kengaytirilmoqda, xorijiy venchur fondlar faoliyati jonlanmoqda. Loyihalarni boshqarish bo‘yicha malakali kadrlar yetishmasligi, ayrim byurokratik kechikishlar va moliya bozorlarining yetarlicha rivojlanmaganligi kabi muammolar mavjud. Ularni hal etish uchun xalqaro tajribaga ega konsalting kompaniyalarini jalb qilish, valyuta xatarlarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish hamda xalqaro kapital bozorlarida suveren obligatsiyalarni faol chiqarish zarur.

Shu bilan birga, xalqaro loyihaviy moliyalashtirish jarayonlarida davlatning ishtiroki ham muhim o‘rin tutadi. Xususan, loyihalarning dastlabki bosqichlarida texnik-iqtisodiy asoslashni ishlab chiqish, yer ajratish, infratuzilma tarmoqlarini ulash, soliq imtiyozlari berish yoki davlat kafolatlarini taqdim etish investorlarga qo‘shimcha ishonch yaratadi. O‘zbekiston bu borada davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirmoqda. Jumladan, “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilinishi infratuzilma, sog‘liqni saqlash, ta’lim va kommunal xizmatlarni modernizatsiya qilish uchun yangi moliyaviy imkoniyatlarni ochib berdi. Bugungi kunda umumiy qiymati 25 milliard dollardan ortiq bo‘lgan DXX loyihalari amalga oshirilmoqda yoki tayyorlanish bosqichida.

Xalqaro moliyaviy institutlar O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarni qo‘llab-quvvatlashda bevosita metodologik yordam, texnik ko‘mak hamda uzoq muddatli past foizli moliyaviy resurslar taqdim etmoqda. Masalan, Jahon banki tarkibidagi Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasi (IDA) kambag‘allik darajasini kamaytirishga qaratilgan ijtimoiy dasturlarni qo‘llab-quvvatlamoda. Osiyo taraqqiyot banki mintaqaviy transport korridorlari va suv resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirishga yo‘naltirilgan loyihalarni amalga oshirmoqda. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki esa energetika tizimida bozor mexanizmlarini joriy etish, “yashil iqtisodiyotga o‘tish” strategiyasini qo‘llab-quvvatlash bilan shug‘ullanmoqda. Islom

taraqqiyot banki qishloq xo'jaligi, ijtimoiy infratuzilma, ta'lim va tibbiyot muassasalarini modernizatsiya qilishga mablag' yo'naltirmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, loyihaviy moliyalashtirish samaradorligini oshirish uchun moliyaviy risklarni kamaytirish mexanizmlarini qo'llash muhim. Bunday xavflarga valyuta kursi o'zgarishi, foiz stavkalari o'zgarishi, siyosiy beqarorlik yoki global bozorga bog'liq talabning pasayishi kiradi. O'zbekistonda milliy valyutaning erkin konvertatsiya qilinishi investorlar uchun muhim qulaylik yaratdi. Shu bilan birga, risklarni boshqarishning zamonaviy instrumentlari, xususan, sug'urta mexanizmlari, hedj strategiyalari, davlat kafolatlari va kredit reytingini yaxshilash yo'nalishida qo'shimcha ishlar olib borilishi talab etiladi.

Kelgusi yillarda loyihaviy moliyalashtirishni yanada rivojlantirish uchun mamlakat kapital bozorini kengaytirish dolzarb vazifalardan biridir. O'zbekiston 2019 va 2021 yillarda xalqaro moliya bozorlarida suveren yevrobondlarni joylashtirib, investorlarda yuqori darajada qiziqish uyg'otdi. Kelgusida davlat korxonalari, xususiy kompaniyalar va yirik infratuzilma loyihalari uchun obligatsiyalar chiqarishni faol amalga oshirish iqtisodiyotga uzoq muddatli arzon resurslar jalb etish imkonini beradi. Shu bilan birga, islomiy moliya instrumentlari, jumladan, sukuq obligatsiyalarini joriy etish masalasi ham kun tartibiga qo'yilgan. Bu esa Yaqin Sharq davlatlari investorlari uchun alohida jozibadorlik yaratishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan bir qatorda, loyihaviy moliyalashtirishni boshqarishning elektron platformalarini joriy etish ham muhim ahamiyatga ega. "Yagona investitsion portal" orqali loyihalarni ro'yxatdan o'tkazish, ularning amalga oshirilish bosqichlarini monitoring qilish, investorlar uchun hujjatlarni soddalashtirish kabi tashkiliy qulayliklar yaratilmoqda. Bu esa byurokratik kechikishlarni kamaytirib, investorlarning ishonchini oshiradi. Shuningdek, xalqaro loyiha menejerlari bilan hamkorlikda milliy kadrlarni tayyorlash va malaka oshirish dasturlari tashkil etilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro loyihaviy moliyalashtirish O'zbekistonning iqtisodiy o'sish strategiyasida asosiy vositalardan biri bo'lib, u mamlakatning tarkibiy

islohotlarini samarali amalga oshirish, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini shakllantirish va raqobatbardosh iqtisodiy muhit yaratishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonning geoiqtisodiy joylashuvi, ya'ni Markaziy Osiyoning transport-kommunikatsiya markazi sifatidagi o'rni, mintaqaviy savdo yo'laklarining kesishgan hududi bo'lishi, xalqaro kapitalni jalb etishda qo'shimcha ustunlik sifatida namoyon bo'lmoqda. "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi va "2030 yilgacha bo'lgan yashil iqtisodiyot konsepsiyasi"da loyihaviy moliyalashtirishga asoslangan dasturlar iqtisodiyotning energetika, transport, qishloq xo'jaligi va raqamli infratuzilma yo'nalishlarida kengaytirilishi belgilangan.

Kelajakda loyihaviy moliyalashtirishning yanada kuchayishi uchun bir qator shart-sharoitlar takomillashtirilishi zarur. Birinchidan, bank sektorini uzoq muddatli moliyaviy resurslar bilan ta'minlash, xususan, tijorat banklarining kredit portfellarida investitsion loyihalarga ajratilgan mablag'lar ulushini oshirish lozim. Ikkinchidan, mahalliy kapital bozorini rivojlantirish orqali korporativ obligatsiyalar bozorini shakllantirish, investitsiya fondlari faoliyatini kengaytirish va xususiy investorlar ulushini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Uchinchidan, loyihalarni boshqarish va baholash bo'yicha xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash tizimini yaratish, oliy ta'lim va amaliyot birligini kuchaytirish talab qilinadi. To'rtinchidan, loyihalar monitoringi va auditini mustahkamlash orqali sarmoyalar samaradorligini oshirish mumkin.

Yuqoridagi omillarni hisobga olgan holda, xalqaro loyihaviy moliyalashtirish O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida hal qiluvchi strategik rol o'ynaydi. Bu yo'nalish nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki ishlab chiqarish texnologiyalarini yangilash, ekologik barqarorlikni ta'minlash, yangi ish o'rinlari yaratish va aholining turmush farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, O'zbekistonning global iqtisodiy tizimga integratsiyalashuvi jarayonida loyihaviy moliyalashtirish imkoniyatlaridan oqilona foydalanish kelgusi yillarda mamlakatning raqobatbardoshligini yanada kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov Q.X. Investitsiyalar va investitsion faoliyat. – Toshkent: Iqtisodiyot va huquq, 2022.
2. Abdullayev A., Bobojonov I. Loyihalarni boshqarish asoslari. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2021.
3. Lavrushin O.I. Finansy, denezhnoe obraschenie i kredit. – Moskva: Yurayt, 2020.
4. Yescombe E.R. Principles of Project Finance. – London: Academic Press, 2014.
5. Asian Development Bank. Central Asia Regional Economic Cooperation: Development Report. – Manila, 2023.